

LBRIS

We know
books

Nicolae IORGA

**FIGURI MEMORABILE
DIN
ISTORIA LUMII**

Ediție revizuită de Maria Anghel

Editura CARTHEMIA

București, 2025

Cuprins

I. Cea dintâi formă a spiritului militar.....	7
II. Alexandru cel Mare	27
III. Hannibal	47
IV. Marius	64
V. Agricola.....	84
VI. Carol cel Mare	95
VII. Ludovic cel Sfânt.....	115
VIII. Bertrand du Guesclin.....	134
IX. Gheorghe Basta.....	153
X. Gustav Adolf.....	169

I

**Cea dintâi formă a spiritului
militar**

Anul trecut am prezentat istoria universală pe linia unor anumite idei generale.

Anul acesta voiam să fac altceva, cu o foarte mică modificare, adică introduc pe lângă materialul pe care aveam intenția să-l prezint și în care o să întâlniți deosebite capitole de istorie universală, pe lângă aceasta introduc și o linie generală, care va trece prin toate aceste capitole. O să vă arăt astfel care era la început titlul acestui curs, după aceea o să arăt care este linia generală și îndată după aceasta voi căuta chiar în prima lecție să ating subiectul.

Iată ce făgăduisem eu: să aleg un număr de biografii de oameni reprezentativi în purtarea războaielor și fiecare dintre ei să reprezinte spiritul unei epoci, și în fiecare din aceste epoci caracterul deosebitor se adună în jurul unei personalități, a cărei biografie evident că n-o s-o fac sub alte laturi, n-am să merg în domeniul tehnicii, în care n-am nicio competență, dar o să fie

partea militară în legătură cu istoria, pe care un istoric o poate cunoaște și are dreptul de a o înfățișa.

Chiar de la început, când a fost să aleg cele dintâi biografii, m-am lovit de o greutate și greutatea aceasta mi s-a învederat îndată ce am recurs la izvoarele înseși.

Pentru lectura dumneavoastră nu vă pot recomanda îndeajuns citirea izvoarelor. Pentru a cunoaște o epocă este bine să aveți contact cu omul din vremea aceea, sau cu omul cel mai apropiat de acea epocă, omul care are mai mult sau mai puțin ideile și sentimentele de atunci, care a cunoscut popoarele, cu aplecările lor și oamenii care au jucat un rol însemnat.

Și atunci mi-am zis: trebuie să am un punct de plecare de la un izvor care, chiar dacă este mai târziu, a întrebuințat izvoare contemporane, și atunci am luat reeditarea în secolul al XIX-lea a vestitei traduceri a *Vieților paralele* a lui Plutarh din Megalopolis. Ca aparență, biografiile acestea nu spun mare lucru, dar unele dintre ele pornesc de la izvoarele contemporane, de exemplu pentru Silla sau Sulla, memoriile lui se găsesc în cea mai mare parte întrebuințate în capitolele respectiv din Plutarh.

Am văzut însă foarte repede un lucru. Căutând două capitole, capitolele privitoare la Pelopida și Epaminonda – cei doi luptători tebani –, bătălia de la Leuctra și Mantinea, și înainte de acestea încă două bătălii, numai ale lui Pelopida, m-am găsit înaintea unei biografii în care se vorbește de studiile literare ale lui Epaminonda, despre familia lui Pelopida, despre

felul cum s-a organizat o conspirație, despre felul cum s-a dat o lovitură, de o stratagemă întrebuințată de unul dintre ei. De aici a rezultat un lucru. Când m-am gândit la ceea ce este mult înainte de începutul secolului al IV-lea – este epoca în care anii se coboară, încât Alexandru cel Mare vine după această epocă –, și m-am uitat la felul acesta de prezentare a biografilor, mi-am dat seama de un lucru, anume de lucrul acela că în căutarea militarului nu-l găsești. Nici vorbă nu este de o discuție tehnică cum se poate face astăzi, în ceea ce privește, de exemplu, campaniile lui Napoleon I; lipsesc orice fel de lămuriri, încât nu trebuie să vă lăsați înșelați de ceea ce au scris istoricii militari cu privire la războaiele Antichității.

Nu avem raportul imediat – lucru care se întâlnește astăzi atât de des –, nu există arhive. Arhivele aparțin unei epoci foarte târzii și arhivele acestea au fost foarte multă vreme politice; arhive militare nu există nici pentru războaiele din Evul Mediu, nici pentru o parte din războaiele din timpurile moderne. Dar chiar dacă le-am avea, așa cum se vedește trecutul militar al omenirii, se vede că noi nu avem de-a face cu războinici de profesie, nici cu războinicii din timpurile noastre, care au o funcție socială bine stabilită, care au trecut prin anumite școli, au izbutit în anumite examene, au fost înaintați din grad în grad, până la o anumită vârstă rămân în cadrele armatei, care-și creează și un fel de fizionomie particulară, cum exista în Germania înainte de război, un tip al ofițerului care căuta un fel de a vorbi deosebit de felul de a vorbi obișnuit. De așa ceva

nu poate fi vorba; nu sunt oameni specializați, pregătiți, nu sunt oameni ai războiului, ci sunt oameni care într-un anumit moment ajung să conducă o luptă sau să facă un război și care a doua zi după aceasta se întorc în ceea ce numim noi viața civilă și care pe vremea aceea nu se putea numi viață civilă, ci viață omenească în totalitatea ei.

Omul putea fi luat pentru un război sau pentru alt război și trebuia să aibă o pregătire pentru orice fel de împrejurare, ceea ce poate să fie uneori rău, dar foarte deseori poate să fie foarte bine. A stăpâni conștiința sufletească a unei societăți, și prin urmare, și conștiința oamenilor care vin din această societate ca soldați, este un foarte mare avantaj, pe când atunci când consideră cineva soldatul ca un om care este născut pentru a fi de la vârsta cutare până la vârsta cutare în cadrul armatei, se poate întâmpla să-l trateze ca o cantitate abstractă și îndată ce o armată este considerată ca o adunătură de cantități abstracte, o pierzi din mână sub alt raport decât raportul mecanic.

Și atunci mi-am zis: biografiile le voi prezenta, dar în așa fel încât să se vadă cum se formează spiritul militar, apoi categoria militară și, după ce se formează categoria militară, în ce fel categoria aceasta a putut fi formată prin pregătirea militară.

Acum se vede foarte limpede ceea ce urmăresc, și odată spuse lucrurile acestea, putem intra într-o epocă foarte îndepărtată, foarte rău înțeleasă, dar de cea mai mare însemnătate, fără de care desigur că multe lucruri care se văd mai târziu ar fi sau neobservate, sau li s-ar

da o interpretare deosebită. Astfel a fost o stare de război în Antichitatea mediteraneeană, care îi cuprinde pe greci, pe romani și pe barbarii din jurul grecilor și romanilor, dar pe lângă Antichitatea aceasta mediteraneeană, mai apropiată de noi sub toate raporturile și din care venim în cea mai mare parte și din barbarii alipiți pe lângă această Antichitate mediteraneeană, care cugetă ca noi, simte ca noi și înțelege rosturile ca noi, a fost și o altă lume, care a trăit foarte multă vreme în stare de război.

Eu nu știu dacă în manualele de istorie militară cutează cineva să prezinte lucruri oarecum precizate cu privire la cealaltă Antichitate, pentru că vă spun că aceste lucruri nu se pot preciza. Ar fi o cutezanță foarte mare dacă ar încerca cineva să le înfățișeze; ceea ce se poate înfățișa este cunoștința locurilor de război, cunoștința provinciilor a căror stăpânire a fost urmărită, anumite rezultate și interese regale, care, acestea, răsar prin anumite inscripții, anumite proclamații de victorie, care, toate acestea, sunt de același fel, numai numele se schimbă. Acestea nu povestesc, n-au simțul istoric, o bătălie este ca alta, se schimbă doar numele luptătorilor și data; nu există nicio puțință de a trece dincolo de această uniformitate de ton.

Nicio bătălie din Antichitatea orientalilor, a oamenilor din Caldeea, din Asiria, din Persia, din Egipt, nicio astfel de bătălie nu poate fi povestită. Pare foarte curios, dar cu toate acestea este adevărul cel mai desăvârșit; eu am scris de mai multe ori istoria universală și

întotdeauna am căutat să revin la izvoare și impresia mea a fost aceeași.

De aceea, o bucată de vreme nu vă pot scoate un om și să spun: iată un om caracteristic, într-o localitate caracteristică, pe un câmp de bătălie ce poate fi caracterizat. Acestea nu le putem fixa. Nu putem spune că s-a dat o bătălie pe un câmp de bătălie caracterizat și că s-a câștigat în cutare împrejurare, care se poate caracteriza, o victorie.

Ne pare foarte rău că este așa, dar de ce este așa? Vă explic întâi aceasta și pe urmă trecem la greci. Noi trăim într-o epocă în care toată lumea vorbește de pace: se simte obligat oricine în vremea noastră să vorbească de pace, ca și cum ar ține într-adevăr la pace. Aceasta este concepția noastră și sunt atâtea elemente economice de salvat, sunt atâtea îngrijiri ale unei civilizații, care cu mijloacele de luptă actuale, dacă războiul se petrece într-o anumită arie, aria aceasta riscă să fie distrusă în mare parte sub raportul operelor civilizației, căci, natural, luptătorii urmăresc biruința și nu pot să țină seama de ceea ce va fi distrus.

Dar mai este un alt motiv pentru care se vorbește de pace: pentru că fiecăruia îi este frică de celălalt; dacă s-ar întâmpla să fie cineva mai deschis pentru invazie, evident că toată lumea s-ar arunca asupra lui. Dar odinioară era contrariul. Lumea trăia în ideea că pacea este un lucru întâmplător, nedorit, neutru, care nu corespunde cu sensul societății, lumea trăia în conștiința necesității absolute și continue a războiului. Oamenii trebuie să se bată, acesta era principiul.

Oamenii se pot înțelege între ei, pentru că în orice epocă există interese comune și înfrângerea învățată pe mulți, cum victoria înnebunește pe mulți, însă când nu este vorba despre oameni, ci despre zei, atunci este altfel. Zeii aceștia sunt mult mai cruzi decât oamenii: ei se bat până la distrugere; unii zei nu permit alți zei străini, o mitologie nu se poate așeza lângă altă mitologie – ori una, ori alta.

În Antichitatea orientală, oamenii trăiau în convingerea că există într-adevăr numai zei, că oamenii sunt mânați, sfătuiți, îndemnați, pedepsiți neconținut de către zei. De aici credința a rămas și în felul nostru de a ne exprima astăzi; de exemplu, când i se zice cuiva: „Bată-l Dumnezeu“, vedeți ce funcție i se atribuie lui Dumnezeu, sau „Dumnezeu nu bate cu ciomagul“: aceasta este o concesie, este o idee creștină care rectifică ideea cea veche. Luați Biblia, Vechiul Testament și vedeți ce lucruri înfiorătoare sunt acolo: este Iahve, Iehova, care este stăpânul poporului lui Israel, ține numai la acesta, iar toate popoarele celelalte sunt date în seama poporului lui Israel și acesta poate face orice cu dânsule. Însă între evrei sunt foarte puțini care să-și închipuie că au întotdeauna pe Dumnezeu la îndemână și că Dumnezeu, urmașul lui Iehova de odinioară, n-are ochi pentru altfel de oameni.

Dar nu poate fi vorba despre război nici de la o națiune la altă națiune, pentru că nu exista concepția națiunii; fiecare națiune se considera ca *singura națiune*, de unde la evrei concepția aceasta care se întâlnește până acum în cărțile lor sfinte, că ei sunt meniți

să stăpânească pământul și că popoarele celelalte trebuie să dispară sau să se confunde cu dâșșii. Sau noțiunea din Islam, că Islamul singur are dreptul să stăpânească lumea și că aceia care nu vor să fie omorâți – obligația credincioșilor este să-i omoare pe învinși – trebuie să se răscumpere prin „haraci“, care este un fel de chirie a vieții. Viața învinsului este proprietatea învingătorului, și învingătorul, în loc să dărâme viața învinsului, îi îngăduie să trăiască, dar trebuie să plătească în fiecare an o chirie: mai trăiești încă un an, dacă plătești la anumită dată haraciul la care ești obligat. Fiecare popor nu se consideră ca popor, ci ca *poporul*, singurul popor al singurilor zei, care singuri zei au dreptul de a trăi și închinătorii acestor zei au datoria de a face în așa fel, încât să nu mai existe alți zei în jur și niciun alt popor care să se închine acestor zei, care trebuie desființați. De aceea, războiul este continuu; îndată ce poate cineva, se aruncă asupra celorlalți.

Uneori, în timpurile noastre, se zice: cutare război se face din necesități teritoriale. Noțiunea graniței este o noțiune relativ nouă. Și pe vremea romanilor o graniță însemna banda de teritoriu, care putea fi foarte întinsă, și aceasta a trecut și la bizantini și la turci, de aceea turcii aveau „raiaua“, care nu era teritoriul de lângă frontieră, ci era o lume întregă care trăia acolo.

Deci războiul pentru frontieră, pentru puncte strategice, pentru hotare naturale, acesta nu se poate concepe, pentru că acestea nu sunt popoare cu hărți, cu

atlase; nu sunt războaie de hotare, nu sunt războaie pentru ocuparea unei provincii.

În timpurile noastre s-a dat un război, s-a ocupat o provincie; gândiți-vă ce au făcut germanii în Ucraina, în Prusia Occidentală, după cucerirea lor. Cum s-a mântuit cucerirea, apăreau ofițeri care se instalau imediat la cutare oficiu, și țara se schimba de pe o zi pe alta. Noi trăim într-o epocă în care se guvernează prea mult. Dacă am fi lăsați noi între noi, ne-am putea înțelege, dar intervin hârtii pecetluite care ne paralizează, ne deprind paralitici.

Prin urmare, nu poate fi vorba de ocuparea unei provincii. Nu avea importanță ocuparea unei provincii pentru faraon sau pentru un rege din Babilon sau Ninive. Observați ce se înfățișează pe monumentele, din fericire, atât de numeroase și frumoase! S-a împlinit aproape un secol și jumătate de când ele sunt cunoscute și, cu vânzarea unei mari biblioteci, s-a găsit un foarte frumos album al lui Champollion, care înfățișează cele dintâi prezentări ale operelor de artă, în materie de zugrăveală, ale Egiptului. Ce vedeți în aceste fresce? Gândiți-vă la Arcul de triumf de la Paris sau la orice arc de triumf de aiurea, care are basorelieful: vedeți armate care merg la asalt, trupele care intră biruitoare. Nimic din toate acestea nu veți găsi aici, dar prin ce se arată marile isprăvi îndeplinite de faraoni? Vedeți toate popoarele care vin și aduc câte ceva: faraonul este așezat în scaun, vin oameni, colorați deosebit ca să arate diferența dintre rase, unii sunt albi, alții roșii, alții negri și aduc fiecare ce pot, aduc